

0344 Ar-Rādūyānī, Muhammad b.
‘Omar

Kitāb tarcumān al-balāga / yazan
Muhammed b. ‘Omar Ar-Rādūyānī;
mukaddime, haşiye ve izahlarla
Neşreden Ahmed Ateş. - İstanbul :
Ibrahim Horoz Basimevi, 1949. - 159,
290, 147 p. ; 24 cm. - (İstanbul
Üniversitesi Edebiyat Facültesi
Yayımları ; n. 395)

Reprod. facs. de la ed. de :
İstānbül: Ğānḥānah İbrāhīm Hurūs,
1949. - Texto en turco clásico y turco
moderno con port. propias. - Índices
1. Literatura turca - Historia y crítica I.
Ateş, A. II. Título. III. Título: Kitāb
turgumān al-balāga
894.35
ICMA 4-11725 R. 560

24416 ATEŞ, Ahmed. Tarcumān al-
balāga. Das früheste neupersische Werk
über rhetorische Figuren. Oriens 1
(1948), pp. 45-62

Tercümanü'l-Belâga

16 ARALIK 1993

399

MUHAMMED bin Omar Ar-Raduyani: Kitab tarcuman al-balāga. Neşreden:
Ahmed Ateş. İstanbul 1949 Ibrahim Horoz Basimevi. XVI+159+263+16 s. 8°
F. 685 k.

190951 TERCÜ-
MANÜ'L-BELÂGA

AHMED
ATEŞ

«İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Nu. 395»
«Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü»

- Tercümanü'l-Belâga
- Sindhâd-nâme

3959 ATEŞ, AHMED, ed. (1) K. Tarcumān al-
balāga. (2) Sindhâd-nâme. Oriens 3 (Je
'50) 124-6. (A. J. Arberry).

29 TEMMUZ 1994

THE
JOURNAL
OF THE
ROYAL ASIATIC SOCIETY
OF
GREAT BRITAIN & IRELAND.

NEW SERIES.

VOL.
X.

PART
II.

APRIL, 1878.

LONDON:
TRÜBNER & CO., LUDGATE HILL.

makale עשׂו posef inde
THE OLDEST SEMITIC VERB-FORM.

TESUC - 190742
253

178 EKIM 1993

ART. XIII.—*Arab Metrology. II. El-Djabarty.*

By M. H. SAUVAIRE.

A YEAR ago I had the honour of introducing to the Society M. Sauvaire's translation of Mar Eliyá's treatise on weights and measures, which appeared in Vol. IX. pp. 291-313 of the Journal. In the notes to that work reference was frequently made to the treatise on the Balance by Hasan El-Jabartí. Since then M. Sauvaire has completed a translation of a portion of the treatise, and has entrusted to me the agreeable office of presenting this new contribution to the Society.

The present translation consists entirely of that part of El-Jabartí's work which treats of the various values of the measures of weight employed in Muslim countries, and the modes of converting weights expressed in the terms of one place into those of another. The extract occupies fol. 34-45 of the MS., which is preserved in the Bibliothèque Nationale at Paris; the rest of the MS., which in all contains only 48 folios, is concerned with a distinct subject—"L'auteur y étudie," M. Sauvaire writes, "la composition de la romaine (تَبَان), énumère les divers éléments dont cet instrument se compose en en donnant la description, et indique même les moyens d'en corriger au besoin les défauts." I am happy to say that M. Sauvaire hopes at a future time to accomplish the translation of this other portion of the work, and thus to present El-Jabartí's El-'Ikd eth-themin, or "High-priced Necklace," in its entirety. In the mean time the portion now offered to the Society is sufficient, both in importance and in length, for one article in the Journal.

BELGRAVE MANSIONS, S.W.
Jan. 23, 1878.

STANLEY LANE POOLE.

العقد الثمين فيما يتعلق بالموازن

Le Collier de prix touchant ce qui concerne les balances. Par le Cheikh Hasan el Djabarty. MS. arabe de la Bibliothèque nationale, Supplément, No. 985, fo. 34r. à fo. 45r.

VOL. X.—[NEW SERIES.]

17

accent in Hebrew also was once the same. Several reasons make me believe that the case-endings (-u, -i, -a) were still pronounced in Hebrew at the time when the majority of the books of the Old Testament were written down, but although final were not expressed in writing in consequence of their short quantity. Thus on Egyptian monuments as late as the period of Shishak names of places in Palestine, which end in a consonant in the Masoretic text, have u final, e.g. נגבו = *Nagbu*, בעלו = *Baal*. Even in Nehemiah (vi. 6), we find *Gashmu*, which is elsewhere written Geshem (ii. 19). The first part of a compound proper name, again, sometimes preserves in writing the final vowel-ending, as פנואל, בתוראל, חמוראל (I. Chr. iv. 26).¹ Hence the Masoretic accentuation of Hebrew words will not have its origin in the necessities of monotone, but be a survival of the primitive accent which fell upon the penultima, when the case-terminations were still pronounced.

Mr. Pinches has pointed out to me two new passages which complete our knowledge of the forms of the Assyrian Permansive. One is to be found in K. 575, line 27 (P), where we read *rd a-na-en ina eli la sa-as-lu-dha-en* 'and I moreover do not cause to rule,' *sashudhaen* being the first person Sing. Permansive Shaphel of שלט. The other occurs in K. 186, where, after the proper names *S'a-pi-en*, *A-ka-na*, *La-ba-si*, *Zu-kin-la*, and *Sin* (*sam-ma khansa* 'five in all'), we have D. P. *Da-ra-ta-ai ma-a a-ni-ni* 'natives of Dara, as aforesaid, (are) we,' and then in the next two lines *na-tsa-ni* 'we are gone forth,' and *ni-ic-ba-a-ni* 'we are cut off,' where *natsâni* and *nicsâni* are first persons plural of the Permansive, agreeing in form with the hypothetical forms I have proposed elsewhere. The discovery of the plural of the first personal pronoun is important, as the second character is unfortunately obliterated in the only passage in which it has hitherto been met with (Beh. i. 3). It will be noticed that Assyrian has lost the guttural aspirate (ח) in the word, as is so frequently the case, and has weakened *a* to *i* according to the usual rule.

¹ Up to the time of Assur-bani-pal, Hebrew proper names are written on the Assyrian monuments with the final vowel attached. Thus, Hezekiah is *Khazo-ki-shu*, Abub is *Abhabu* (i.e. *Abhâbu*), Jerusalem is *Urulimma* (i.e. *Urulîma*), where the position of the accent must be noted. Conversely, Assyrian proper names, which have a final vowel in the inscriptions, are written defectively in our present Hebrew text. Thus *Sinu-akhi-erba* appears as סנחריב, *Babilu* as בבל, the *Turtanu* as חרתן.

Pratihāras, in *Journal of the Department of Letters*, Calcutta University, x (1923); M.S. Mehta, *Lord Hastings and the Indian States*, 1930; G.H. Ojha, *Rājputāne kā Itihās*, fasc. i, *Adjmer* 1925, ii, 1927; B.N. Reu, *History of the Rāshtrakūtas (Rāsthōdas)*, Jodhpur 1933; A.H. Rose, *Glossary of the tribes and castes of the Punjab and North-West Frontier Province*, 1914, iii, s.v. Rajputs; R.V. Russell, *Tribes and castes of the Central Provinces*, iv, 1916; V.A. Smith, *The Gurjaras of Rājputana and Kanauj*, in *JRAS* (1909); J. Tod, *Annals and antiquities of Rajasthan*, 3 vols., 1920; C.V. Vaidya, *History of mediaeval Hindu India*, 3 vols., Poona 1921-6; R.C. Majumdar et alii (eds.), *The history and culture of the Indian people. v. The struggle for empire*², Bombay 1966, 61 ff., 161 ff.; *ibid.*, vi. *The Delhi Sultanate*, Bombay 1960, 326-61; A. Wink, *Al-Hind. The making of the Indo-Islamic world*, i, Leiden 1990, 277-303.

(C. COLLIN DAVIES)

RĀDKĀN, the site of a mediaeval Islamic monument in northern Persia. The tomb tower (Iranian National Monument 145) sits on the edge of an isolated, 1,300 metre long valley in the Alburz Mountains north of the Nikā River, 70 km/43 miles east of Nikā in the province of Māzandarān. It is often known as Rādkān West to distinguish it from another tomb tower, the Mil-i Rādkān at Rādkān East near Tūs in *Khurāsān*. The cylindrical tower (height 35 m; exterior diameter 9.8 m; interior diameter 5.80 m) is built of baked brick and is topped with a conical roof. An inscription plaque in terra cotta once stood over the entrance doorway, and another inscription band in Pahlavi and Arabic (illustrated in *KITĀBĀT*, Pl. XIX, no. 22) encircles the tower below the roof. Both record that the patron was the *amīr* and *ispahbad* Abū Dja'far Muhammad b. Wandarīn Bāwand and that the building was constructed during his lifetime between Rabī² II 407/September-October 1016 and 411/1020-1. He was a member of the first branch of the Bāwand [q.v.] dynasty, the Kayūsiyya, which ruled the mountainous area south of the Caspian 45-397/665-1006. The family lost power when the *ispahbad* Shahrīyār revolted against the Ziyarid Kābūs b. Wushmgīr [q.v.], was captured, and later executed, but several local princes such as Muhammad b. Wandarīn continued to rule in isolated localities. The tomb tower at Rādkān exemplifies a type of funerary construction which became common in the area at the time (the most striking example is the stellate tower that Kābūs ordered in 397/1006-7 at nearby Gunbadh-i Kābūs) and is remarkable for its superb inscriptions in plaited Kūfic script.

Bibliography: E. Diez, *Churasanische Baudenkmäler*, Berlin 1918, 36-9, 87-100; *RCEA*, nos. 2312-13; E. Herzfeld, *Postsasanidische Inschriften*, in *Archaeologischen Mitteilungen aus Iran*, iv (1933), 140-7; S.S. Blair, *The monumental inscriptions from early Islamic Iran and Transoxiana*, Leiden, 1991, no. 31.

(SHEILA S. BLAIR)

AL-RĀDŪYĀNĪ, Muḥammad b. 'Umar, author of the first Persian treatise on rhetoric, the *Kitāb Tardjūmān al-balāgha*. The little that can be inferred about the author's life is known from the *Tardjūmān* itself; no other source mentions him. According to the researches of A. Ateş, he seems to have lived in Transoxania, and his book was written between 481/1088, the beginning of the Karakhanid Ahmad Khān's incarceration at the hand of Malik Shāh, as mentioned in one of the poems quoted, and 507/1114, the date of the unique ms. of the *Tardjūmān*, the *madjūmū'a* Istanbul, Fatih 5413, fols. 233a-290a.

As al-Rādūyānī explicitly states (*Tardjūmān*, 3), his

book was modelled on the Arabic *Maḥāsīn al-kalām* of Abu 'l-Ḥasan Naşr b. al-Ḥasan al-Marghīnānī, recently published by G.J. van Gelder as *K. al-Maḥāsīn fi 'l-naẓm wa 'l-nathr* (see *Bibl.*). However, in spite of his assertion, there are substantial differences between the two works in size and structure, e.g. the *Maḥāsīn* has about 33 rhetorical figures as opposed to 73 in the *Tardjūmān*, the figures being slightly misleading because of different taxonomies; also, the *Maḥāsīn* uses examples from *Qur'ān* and *Ḥadīth*, which are totally lacking in the *Tardjūmān* (see further, Ateş, *Introd.* to *Tardjūmān*, 39-42).

The *Tardjūmān* in turn was known to Rashīd al-Dīn-i Waṭwāt (d. 573/1177 [q.v.]), who found it lacking and wrote his own *Ḥadā'ik al-sihr fi daḡā'ik al-shi'r* to supersede it (*Ḥadā'ik*, 1). He does not mention the author's name. Later sources do not seem to have had direct access to the *Tardjūmān* and uniformly attribute it to the poet Farrukhī (d. 429/1037-8 (?) [q.v.]).

Whereas Waṭwāt adduces both Persian and Arabic examples, all poetic examples in the *Tardjūmān* are in Persian. Due to its early date it is an important source for the beginnings of Persian poetry (see Ateş, *Etude*, and Lazard).

Bibliography: Ahmed Ateş (ed. and introd.), *Kitāb Tarcumān al-balāgha yazan Muhammed b. 'Omar ar-Rādūyānī*, Istanbul 1949 (contains also a facs. of the ms.), an earlier version of the introd. in a German tr. by H. Ritter, in *Oriens*, i (1948), 45-52; idem, *Etude sur le Tarcumān al-balāgha et sur la manière dont la poésie persane s'est conservée jusqu'à nos jours*, in *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, iii (1949), 257-65; G.J. van Gelder (ed.), *Two Arabic treatises on stylistics: al-Marghīnānī's al-Maḥāsīn fi 'l-naẓm wa 'l-nathr and Ibn Aflah's Muqaddima*, formerly ascribed to al-Marghīnānī, Istanbul 1987; Rashīd al-Dīn-i Waṭwāt, *Ḥadā'ik al-sihr fi daḡā'ik al-shi'r*, ed. 'Abbās Iqbāl, Tehran 1339/[1960]; G. Lazard, *Les premiers poètes persans (IXe-Xe siècles)*, 2 vols., Tehran 1964. (W.P. HEINRICH)

RADWĀ, the name of the crags west of Medina, occasionally mentioned in connection with the mountain Thabīr (*Sīrat al-Ḥabasha*, 86). Lying behind Yanbu^c, between the regions of Madyan [see *MADYAN* *SHU'AYB*] and Mecca, they were known to Ptolemy (Sprenger, *Die alte Geographie*, nos. 28, 30) and are mentioned by Ibn Ishāk (*The life of Muhammad*, tr. 413, 542). Al-Hamadhānī quotes a tradition, according to which the Prophet said: "May God be satisfied (*raḡiya*) with it (Raḡwā)!" Abū Karīb, leader of the Kuraybiyya [q.v.], a sub-sect of the Kaysāniyya, is said to have believed that Muḥammad b. al-Ḥanafīyya, a son of 'Alī b. Abī Ṭālib, was alive hidden in the mountains of Raḡwā.

Bibliography: Hasan b. Aḥmad al-Ḥaymī, *Sīrat al-Ḥabasha*, ed. and tr. E. van Donzel, Stuttgart 1986; A. Sprenger, *Die alte Geographie Arabiens als Grundlage der Entwicklungsgeschichte des Semitismus*, repr. Amsterdam 1966; Ibn Ishāk, *The life of Muhammad*, tr. A. Guillaume, London-New York 1955; Ibn al-Fakīh al-Hamadhānī, *Abregé du Livre des Pays*, tr. H. Massé, ed. by Ch. Pellat, Damascus 1973, 25, 30, 257; D.H. Hogarth, *The penetration of Arabia*, New York 1904, 182, 289; A. Musil, *The northern Heḡāz, a topographical itinerary*, New York 1926; A. Al-Wohaibi, *The northern Hijaz in the writings of the Arab geographers 800-1150*, Beirut 1973. (ED.)

RAF' (A.), literally, "elevation, the act of raising something".

1. As a technical term of Arabic grammar

Here it denotes the vowel /u/ which affects the final

and as a technical term (*fi'l-estelâh*).¹³ As a natural sequence of this approach, the scholarly tradition moved in the direction of developing a system of terminology, i.e., choosing the correct names for the phenomena being studied and described. A mere change of name sometimes implied a reinterpretation of the device.

Beside the terms and titles, the order of the material was also of considerable significance. It reflected the hierarchy of the described phenomena and their systematic interrelationships. Ebn-Khaldun (d. ca. 1406), for instance, considered that Sakkâki (d. 1229) had brought the theory of poetry to its conclusion, having cleared up the essence of the problems, corrected individual statements, and put the chapters in a definite order.¹⁴ Changing the sequence of the exposition thus could also implicitly reflect conceptual shifts. Thus, if it is judged by its inner standards, a projection of the *badi'* doctrine upon Persian poetry could not but result in changes integral to the very structure and spirit of the theory.

170633 Râduyâni (terk)

2. Râduyâni's *Tarjomân al-balâgha*

The treatise *Tarjomân al-balâgha* was known for many centuries only by name. Due to an erroneous identification by the 15th century anthologist Dowlatshâh, it was attributed to the poet Farrokhi. It was only after Ahmed Ateş, in the late 1940s, found a unique manuscript of the *Tarjomân* and published it with his own preface, that that name appeared in scholarly studies.¹⁵ Biographical information about Râduyâni is extremely scanty, but A. Ateş derived some evidence from the text of the treatise: he was born in East Turkestan, in the vicinity of Farghana, and spent some time there, so he must have been connected with one of the eastern cultural centers. He wrote the treatise on the verge of the 12th century,

more precisely, sometime between 1088 and 1114.¹⁶ According to Ateş, Rashid-e Vatvât was the last person who had seen this book, eight hundred years ago.¹⁷ This is why the *Tarjomân* influenced the subsequent history of the Persian interpretation of *badi'*, not directly, but only insofar as it was the foundation of the treatise on *badi'*; Rashid-e Vatvât's *Hadâ'eq al-sehr* is acknowledged by the tradition as exemplary.

In the preface to his book Râduyâni points out that all he ever read about the types of rhetoric (*ajnâs-e balâghat*) and the varieties of poetical technique (*aqşâm-e sanâ'at*) was written in Arabic. His contemporaries, while professing to be experts in this art, had a poor knowledge of it, and were unable to construct metaphorical expressions (*majâz*) and "stand outside the circle of what is right."¹⁸ That is why he decided to translate the basic information about the contents of rhetoric (*balâghat*) from Arabic into Persian. His work was intended to provide guidance for those who wished to contend for the art of poetry; he related in several chapters all the poetical figures (*badâye'*) that he had encountered and with which he was most familiar. He adds that he followed Nasr b. al-Hasan Marghinâni and took his treatise *Mahâsen al-kalâm*¹⁹ (early 11th century) as a structural model, and his comments as an example (*mithâl*). Neither the Arabic *Mahâsen* nor the Persian *Tarjomân* are theoretical compositions but rather practical guides for beginner poets. The authors, however, explain the necessity of studying the science of poetical figures in different ways. Marghinâni writes in his preface that one who has not devoted part of his life to the study of this science [sc. of speech embellishments] is unable to understand the inimitability of the Qur'an, to taste the sweetness of its words and, finally, to refute its detractors.²⁰ Râduyâni, on

- 13 On the development of Arabic technical terms see L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique* (Paris, 1968), esp. p. 23.
14 Ebn-Khaldun, *Moqaddema* (Cairo, 1904), p. 458.
15 Râduyâni, *Tarjomân al-balâgha*, ed. with a preface (*Önsöz*) and an introd. (*Giriş*) by A. Ateş (Istanbul, 1949).

- 16 Ibid., Giriş, p. 16.
17 Ibid., Önsöz, p. V.
18 Ibid., pp. 2-3.
19 Marghinâni, *al-Mahâsen fi'l-nazm va-'l-nathr*, ed. G. J. van Gelder (Leiden and Istanbul, 1987).
20 See Rashid-e Vatvât, *Sady volshebsta*, tr. N. Yu. Chalisova (Moscow, 1985), p. 173; also Marghinâni, *Mahâsen*, p. 67.

TARCUMĀN AL-BALĀĠA

DAS FRÜHESTE NEUPERSISCHE WERK ÜBER RHETORISCHE FIGUREN¹

von

Ahmed Ateş

a) Erwähnungen des werkes in der literatur.

Das älteste werk der neupersischen literatur über rhetorische figuren ist das, dem berühmten dichter der Gaznawidenzeit, Farruxī (gest. 429/1038) zugeschriebene buch mit dem namen *Tarcumān al-balāġa*, *Der Dolmetsch der Beredsamkeit*. Dies werk, welches zugleich eines der wenigen prosawerke der früh-neupersischen literatur ist, wird zuerst, ohne angabe eines autors in der vorrede des bisher ältesten erhaltenen neupersischen werkes dieser art, den *Hadāʾiq as-sihr fi daqāʾiq aš-šīr* des Rašidaddīn Waṭwāt (gest. 573/1177) genannt². Der, für den Tarcumān al-balāġa sehr wenig schmeichelhaften angabe Waṭwāt's zufolge, hat der Xwārezmšāh Atsīz (522-51/1128-56) eines tages ihn, Wātṭwāt, zu sich gerufen und ihm den Tarcumān al-balāġa, mit dessen lektüre er gerade beschäftigt war, gezeigt. Waṭwāt hat das buch durchgesehen und festgestellt, dass die darin angeführten beispiele sehr geschmacklos, gequält und aufs geradewohl zusammengestellt waren, ganz zu schweigen von fehlern und auslassungen, die es darüber hinaus noch entstellten. Darauf hat er beschlossen, selber ein schöneres und richtigeres buch über den gleichen gegenstand zu schreiben, eben die *Hadāʾiq as-sihr*.

Der nächste autor, der vom Tarcumān al-balāġa spricht, ist der bekannte geograf Yāqūt al-Ḥamawī (gest. 626/1229). In seinem Lexikon der Schöngelster, *Iršād al-arīb ilā maʿrifat al-adīb*, sagt er in der

¹ Aus dem türkischen manuskript des verfassers übersetzt von H. Ritter.

² *Kitāb Hadāʾiq as-sihr*, ba-tašhīḥ va-ihtimām-i ʿAbbās Iqbāl (Teheran o.j.) s. 1.

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
(02.10.2007)

3 8 EKİM 2007

- 891.5** **OŞG. 002438G**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Kitab Tarcuman al-Balaga / Muhammed b. Ömer Raduyani ; mukaddime haşiye ve izahlarla neşreden Ahmet Ateş. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, 1949. 159, 263 s. ; 24 cm. -- (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü ; 395)
Eserin orj. adı: Tercümanü'l-belaga
- 891.5** **KÜF. 153245**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Kitab Tarcuman al-Balaga / Muhammed b. Ömer Raduyani ; mukaddime haşiye ve izahlarla neşreden Ahmet Ateş. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, 1949. 159, 263 s. ; 24 cm. -- (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü ; 395)
Eserin orj. adı: Tercümanü'l-belaga
- 891.5** **GNL.(NÇ) 002288N**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Tarcuman al-balaga = Tercümanü'l-belaga / Muhammed b. Omar ar-Raduyani ; yay. Ahmet Ateş. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, 1949. 263 s. : 28 cm.
- 891.5** **GNL. 016683**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Tarcuman al-balaga = Tercümanü'l-belaga / Muhammed b. Omar ar-Raduyani ; yay. Ahmet Ateş. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, 1949. 263 s. ; 28 cm.
Fotokopi nüshadır
- 891.5** **GNL.(NÇ) 003171N**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Tercümanü'l-belaga / Muhammed b. Ömer Raduyani. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949. 16, 159, 263, 14 s. -- (395)
- 891.5** **GNL.(NÇ) 003170N**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Tercümanü'l-belaga / Muhammed b. Ömer Raduyani. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949. 16, 159, 263, 14 s. -- (395)
- 891.5** **GNL.(NÇ) 003169N**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Tercümanü'l-belaga / Muhammed b. Ömer Raduyani ; yay. Ahmet Ateş. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949. 16, 159, 263 s. -- (395)
- 891.5** **GNL.(TY) 019365**
RAD.T Raduyani, Muhammed b. Ömer, 481/1088
Tercümanü'l-belaga / Muhammed b. Ömer Raduyani ; yay. Ahmet Ateş. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, 1949. 16, 159, 291, 14 s.

دانسته نیست، تقدیم کرد (نک: ص ۷-۳، ۱۹).

ترجمان البلاغه در ۷۳ فصل تدوین شده، و مشتمل است بر صنایع بدیعی، مانند ترصیع، تجنیس، تضمین و تنسیق الصفات؛ و برخی از مباحث بیانی، مثل تشبیه، استعاره و کنایه (نک: ص ۴-۷). آمیختگی صنایع بدیعی و مباحث بیانی در ترجمان البلاغه چونان برخی دیگر از کتب بلاغی امری رایج بود و تفکیک مباحث بلاغی یعنی معانی، بیان و بدیع بعدها توسط سکاکی در سده ۷ق/۱۳م صورت گرفت (نک: ص ۵، ۲۴۸/۱۳-۲۵۱). رادویانی در آغاز هر مبحث بلاغی، نخست با نثری بسیار ساده، به تعریف لغوی و اصطلاحی یک صنعت می‌پردازد و به دنبال آن شواهدی از شاعران پارسی‌گوی، و به تعبیر مؤلف، شواهدی از «گفتار استادان» به دست می‌دهد (ص ۳). این شواهد، در کنار تمام محسنات کتاب، از امتیازهای ویژه آن به شمار می‌رود، چرا که بدین طریق، نام و نمونه اشعار بسیاری از شاعران گم‌نام و پارسی‌گوی محفوظ مانده است. بهار نثر ترجمان البلاغه را — که نثر رایج عصر رادویانی بوده است — از نمونه‌های «اعجاز ایجاز» می‌شمارد (ص ۳۷۵). هرچند او چنین اظهارنظر می‌کند که رادویانی در این شیوه قدری تندروی کرده، و نثر خود را، گاه به ایجازِ محل نزدیک ساخته است (همانجا).

ترجمان البلاغه از زمان تصنیف تاکنون، مورد استفاده بسیاری از مصنفان کتابهای بلاغی قرار گرفته است. نخستین و برجسته‌ترین آنها رشید وطواط و سپس شمس قیس رازی است. رشید وطواط با وجود استفاده از این کتاب و درج شواهد ترجمان البلاغه در حدائق السحر، از روی انصاف از این اثر یاد نکرده، و «ایبات و شواهد آن را بس ناخوش» خوانده است (نک: ص ۱). شمس قیس هم، باب ششم المعجم را با اقتباس از شیوه رادویانی، به مباحث مربوط به فتون بدیع و بیان اختصاص داده است، بی آنکه نامی از رادویانی و یا ترجمان البلاغه ببرد (نک: ص ۳۲۸-۴۳۱؛ نیز ص ۵، ۵۸۵/۱۱).

سالها مؤلف ترجمان البلاغه را فرخی سیستانی می‌پنداشتند و این اشتباهی بود که نخستین بار، رشید وطواط (ص ۲) مرتکب شد و به دنبال او، بسیاری از جمله یاقوت (۱۹/۲۹) و دولتشاه (ص ۵۷) به تکرار آن پرداختند. با پیدا شدن نسخه‌ای از این کتاب در ۱۳۲۷ش/۱۹۴۸م توسط احمد آتش و چاپ آن در سال بعد، تردیدی باقی نماند که ترجمان البلاغه متعلق به رادویانی است (نک: آتش، «دیباچه»). این نسخه که در کتابخانه فاتح استانبول نگهداری می‌شد، در ۱۱۱۳ق/۵۰۷م استنساخ شده بود (همانجا؛ نیز نک: رادویانی، ۱۲۸). پس از چاپ این کتاب در استانبول، نقدهایی بر شیوه مصحح ترجمان البلاغه نوشته شد که مهم‌ترین آنها نقد ملک الشعرا بهار است که جوابیه احمد آتش را به دنبال داشت (نک: بهار، ۳۷۵-۴۰۴).

۱۲۱-۱۳۱؛ در باب سوم، پس از ذکر مقدسات دین مسیحیت، غسل تعمید، ایمان به تثلیث، اعتقاد به پیوند الوهی پدر با جسم مسیح در بطن مریم، عشاء ربانی و اقرار به گناه، حقانیت آنها را رد می‌کند (ص ۱۳۲-۱۷۳)؛ در باب چهارم پس از ذکر اعتقادات مسیحیان و تناقضات مسیحیت، آنها را مردود می‌شمارد (ص ۱۷۴-۱۸۴)؛ در باب پنجم، شرح می‌دهد که عیسی خدا نیست، بلکه بشر و پیامبر خدا است (ص ۱۸۵-۲۰۲)؛ باب ششم، شرح اختلاف روایات اناجیل است که به نظر وی نشان دروغ بودن آنها است، چرا که آنچه از خدا برسد، در آن اختلافی نخواهد بود (ص ۲۰۳-۲۲۲)؛ باب هفتم، ذکر دروغهایی است که به عیسی نسبت می‌دهند (ص ۲۲۳-۲۳۸)؛ باب هشتم، شامل ایرادهای مسیحیان به مسلمانان است، از جمله ازدواج روحانیون مسلمان، رسم ختان، اعتقاد به معاد جسمانی، خوردن و نوشیدن در بهشت... (ص ۲۳۰-۲۵۴)؛ باب نهم در اثبات نبوت محمد رسول الله (ص) است و شرح اینکه نبی موعود در دین مسیحیت یعنی «فارقلیط»، همان رسول دین اسلام است.

مآخذ: ابن ابی دینار، محمد، المونس، به کوشش محمد شتام، تونس، ۱۳۸۷ق؛ ابن ابی ضیاف، احمد، اتحاف اهل الزمان، به کوشش محمد شتام، تونس، ۱۹۹۰م؛ ترجمان، عبدالله، تحفة الاریب فی الرد علی اهل الصلیب، به کوشش عمروفیق داغوق، بیروت، ۱۴۰۸ق/۱۹۸۸م؛ حاجی‌خلیفه، کشف؛ سراج اندلسی، محمد، الحلی السندیة، به کوشش محمد حبیب هیله، بیروت، ۱۹۸۵م؛ شام، محمد، تعلیقات بر اتحاف اهل الزمان (نک: ص ۵، ابن ابی ضیاف)؛ محفوظ، محمد، تراجم المؤلفین التونسيین، بیروت، ۱۹۸۲-۱۹۸۶م؛ نیز: Blochet; GAL.

ترجمان البلاغه، نخستین کتاب بلاغی به زبان فارسی تألیف محمد بن عمر رادویانی (سده ۱۱ق/۱۱۷م)، در زمینه برخی از صنایع مربوط به هنر شعر، اعم از صنایع بدیعی و بیانی. از مؤلف ترجمان البلاغه اطلاع چندانی در دست نیست؛ از احوال او همین قدر دانسته است که در سده ۵ق می‌زیسته است و به احتمالی در نیمه دوم این سده، با مشاهده فقدان کتابی در علم بلاغت به زبان فارسی، بر آن می‌شود تا کتابی در «دانستن اجناس بلاغت و اقسام صناعت و شناختن سخنان» با پیرایه و معانی بلندپایه «تدوین کند (نک: رادویانی، ۲؛ نیز صفا، ۹۱۷/۲). تا این زمان، دو کتاب عروضی توسط ابوالعلاء شوستر و ابویوسف عروضی، به زبان فارسی تألیف شده بود. رادویانی با آگاهی نسبت به این دو کتاب، چارچوب اثر خود را برپایه تقسیم‌بندی محاسن الکلام، نوشته نصر بن حسن مرغینانی قرار داد و سپس با بهره‌گیری از شنیده‌ها و یادداشت‌های «مسموع و مطبوع» خود و نیز استفاده از دیوانهای شاعران و برخی از آثار بلاغی عرب، مانند کتاب زهره، نوشته محمد بن داوود اصفهانی (د ۲۹۶ق) اثر خود را فراهم آورد و به شخصیتی که نامش

بعد از دولتشاه، کتاب چلبی و حاجی لطف علی بیک آذر و رضا قلی خان هدایت بدون هیچگونه توضیح اضافی، از این اثر اسم برده تکرار می کنند که فرخی آنرا نوشته است. در دنبال اینها، در هر کتاب مفصل و یا مختصری که درباره ادبیات ایران نوشته شده همین گفته ها مکرر شده است. در این میان میرزا محمد قزوینی در مقدمه «المعجم فی المعاییر اشعار المعجم» تألیف محمد بن قیس رازی یکی دو سند در این باره گرد آورده است ولی هیچیک از این مؤلفین درباره ماهیت ترجمان البلاغه اندیشه و یا فرضیه بی ابراز نکرده اند. برای اولین بار دانشمند بزرگ هندی، شبلی نعمانی در این موضوع حدس زده است و در کتاب خود موسوم بشعر المعجم گوید «فرخی در صنایع و بدایع شعری کتابی بنام «ترجمان البلاغه» نوشت که رشید الدین وطواط در «حدائق السحر» خود از آن یاد میکند و آنرا کتابی خالی از فائده میخواند. توجه سخنوران ایران از آغاز شاعری فارسی بصنایع و بدایع، بظواهر اسباب اعجاب است. اما در حقیقت جای شگفتی نیست و علت همانا علاقه سخن سرایان ایران بشعر عربی بوده است. و در آن زمان صنایع و بدایع در شعر عربی بوجود آمده بود و «کتاب البدیع» عبدالله بن المعتز که نخستین تألیف در این موضوع است در دسترس همه قرار داشت. اما فرخی صنایع و بدایع را در اشعار خود بکار نبرد...»

عباس اقبال در مقدمه خود بر حدائق السحر بمناسبت از بین رفتن ترجمان البلاغه تاسف فراوان میخورد. و میگوید که این کتاب میتواند در باره اشعار ادبیات اسلامی ایران اطلاعاتی تازه بدست دهد.

فواد کوپرلو در مقالاتی در باره عروض ایران مینویسد «ترجمان البلاغه» اثر شاعر بزرگ ایران فرخی فعلا در باره فن شعر ایران بعنوان اولین اثر شناخته میشود. و بعد فرضیات شبلی نعمانی را تکرار میکند.

پیدایش نسخه ای از ترجمان البلاغه و مسائلی که این نسخه بمیان آورده است.

[نسخه قدیمی از] ترجمان البلاغه تا کنون محفوظ مانده که تاریخ کتابت آن آخر رمضان ۵۰۷ است و بتازگی در کتابخانه فاتح واقع در اسلامبول بدست آمده است و مشکلاتی را که گفته شد حل میکند و بخشی از ادوار تاریخ ادبیات ایران را روشن میسازد و در عین حال مشکلاتی تازه بوجود میآورد. نخستین اشکال در باره مؤلف کتاب است. زیرا برخلاف آنچه تا کنون تصور میشد در صفحه اول نسخه این طور قید شده است:

«کتاب ترجمان البلاغه تصنیف محمد بن عمر الرادویانی بالتماس الادیب الرئیس الاجل السید منتجب الملک عماد الدین بن عبدالواحد مظفر بن یوسف ادام اله علوه. چنین گوید محمد بن عمر الرادویانی...»

اگر هم دیگر بودن نام مؤلف از ارزش کتاب نگاهد، خواه ناخواه این مسئله پیدا میشود که آیا آن کتابی که وطواط و یاقوت دولتشاه و دیگران از آن یاد کرده اند همین کتابست یا نه؟ اعتبار این نسخه بدو جهت قابل دقت است. نخست ارزیابی اطلاعاتی که از منابع

دولتشاه بر ترجمان البلاغه

بقلم احمد آتش استاد زبان فارسی در دانشگاه اسلامبول
که بزبان ترکی بامتن «ترجمان البلاغه» که بتازگی پس از هزار سال در اسلامبول پیدا شده چاپ گردیده است

ترجمان البلاغه قدیمترین اثر ادبی ایران بعد از اسلام بفرخی شاعر بزرگ عهد غزنویان منسوب بوده است و کلیه منابع موجود، این معنی را میسراند. رشید الدین وطواط متوفی در ۵۷۳ هجری در مقدمه «حدائق السحر فی دقائق الشعر» از ترجمان البلاغه بدون ذکر نام مؤلف، یاد کرده است و گوید «روزی من بنده را خداوند ملک عادل خوارزم شاه انسر... که در ایام دولت او عقود فضل منظم بود و بنای جهل منهدم طلب فرمود. بر موجب فرمان بشتافتم و سعادت خدمت او در یافتم. کتابی در معرفت بدایع شعر پارسی کی آنرا ترجمان البلاغه خوانند بمن نمود. نگاه کردم ابیات شواهد آن کتاب را بس ناخوش دیدم. همه از راه تکلف نظم کرده و بطریق تعسف فراهم آورده و باین همه از انواع زلل و اصناف خلل خالی نبود» و بهین علت برای اینکه در این زمینه کتاب بهتر و زیباتری بنویسد، به تحریر حدائق السحر پرداخته است. دومین مؤلفی که از ترجمان البلاغه سخن گفته جنرالیفادان بزرگ یاقوت حموی متوفی در ۶۲۶ است که در «ارشاد الاریب الی معرفت الادیب» مینویسد: «وله من التصنیف حدائق السحر فی دقائق الشعر باللغه الفارسیة الفه لابی المظفر خوارزمشاه و عارض به کتاب ترجمان البلاغه لفرخی الشاعر الفارسی» از این گفته یاقوت، انتساب ترجمان البلاغه بفرخی معلوم و از دو معنای متضادی که در عربی به فعل «عارض» داده میشود، چنین مفهوم میگردد که اثر وطواط نظیر و یا انتقادی بر ترجمان البلاغه است.

پس از یاقوت، دولتشاه متوفی در ۹۰۰ هجری در تذکره الشعرای خود گوید: «صاحب ترجمان البلاغه آورده است که صاحب سعید مکرم بن العلاء بروزگار سلطان مسعود غزنوی از کریمان کرمان بود و وزیر بی با استقلال بود. شبل الدوله که یکی از اکابر مشر او فضلاست با آواز سخاوت و کرم مکرم از نیشابور عزیمت کرمان نمود و بمدح وزیر قصیده انشاد کرد که مطلعش اینست: *دع العیس تنزع عرض الفلا الی ابن العلاء والا فلا* صاحب گفت این قصیده چند بیت باشد... شاعر گفت چهل بیت زیاده است... وزیر خادمی را فرمود تا بدره زر تسلیم کرد و عنبر خواست که هر بیت را از ابیات قصیده تو بدره زر صلح بیاید داد و در خزانه من چهل بدره زر نیست» پس دولتشاه سمرقندی در جای دیگر نیز متذکر میشود که کتاب ترجمان البلاغه متعلق بفرخی است.

ترجمان البلاغه (far.je.mā.nol.ba.lā.ḡe)، کتابی به فارسی در فن بلاغت (rhetoric)، نوشته محمد بن عمر رادویانی (سده چهارم هجری). تا چندی پیش همگان بر این پندار بودند که ترجمان البلاغه نوشته فرخی سیستانی، شاعر بزرگ دربار غزنویان، است. تقریباً تمامی منابع از حدائق السحر فی دقایق الشعر رشید و طواط تا معجم الادبای یاقوت حموی و منابع پس از آن‌ها این نکته را تأیید می‌کردند که ترجمان البلاغه را فرخی سیستانی نوشته است. اما پس از آن‌که نسخه منحصر به فرد آن در کتابخانه فاتح افندی ترکیه یافته و تصحیح شد و به چاپ رسید، این پندار فرو ریخت و دانسته شد که نویسنده آن محمد بن عمر رادویانی است. درباره محمد بن عمر هیچ نمی‌دانیم. هیچ کدام از مؤلفان کهن از او یادی نکرده‌اند. در هیچ کدام از کتاب‌های جغرافیایی و انساب کهن نیز از شهر، قریه یا دهی یا نام رادویان نامی برده نشده است. با این همه نسبت رادویانی می‌تواند نشانه‌ای باشد برای یافتن دست کم جایی که محمد بن عمر در آن زاده شده، برآمده یا درگذشته است. در ترجمان البلاغه نسبت رادویانی دوبار به کار رفته و به رسم نوشته‌های آن روزگار که حرف «د» پس از مصوتی کوتاه یا بلند «ذ» نوشته می‌شد، بدین صورت نیامده است. از این نکته می‌توان دریافت که این کلمه یا در اساس فارسی نبوده، یا تا آن زمان هنوز فرآیند فارسی شدن را طی نکرده بوده است. بنابراین، می‌توان گمان برد که رادویان جایی در بیرون از مرزهای جهان ایرانی بوده است. از آن‌جا که نویسندگان از جایی که در آن زندگی می‌کنند و از محیط‌های پیرامون خود بیشتر مثال می‌آورند، می‌توان در ترجمان البلاغه به اشاره‌هایی برخورد که به محیط زندگی او نزدیک بوده است؛ بدین معنی که با یافتن یادکردهای خاص متن که در نواحی مرکزی تر ناشناخته‌اند و رادویانی از آن‌ها همچون امری بدیهی و کاملاً شناخته سخن رانده، می‌توان حد تقریبی زیستگاه او را روشن کرد. در متن ترجمان البلاغه آمده است که این کتاب به سبک محاسن الکلام ابوالحسن نصر بن الحسن المارغینانی نوشته شده است. مارغینان / مرغینان در فرغانه است و بعید می‌نماید که در دنیای آن زمان این کتاب مثلاً در حدود ری و اصفهان چندان شناخته بوده باشد که نویسنده‌ای به این روشنی و ایجاز از آن یاد کند. همچنین در جایی بیستی از

ابوالعباس عباس آورده که چنین است: «بگزین ملکا بگزین ملکا - پاک طبع تو جهان ملکا». رادویانی درباره این بیت چنین می‌نویسد: «چنین گویند کی ابوالعباس عباس این قصیده را به فرغانه فرستاد سوی بگزین ملک. ملک گمان برد کی نام وی دوبار نبشته است، گفتا: باری این شعر نیست. تا پسری از پسران وی آن‌جا ایستاده بود، برخواند این بیت را چنان که باشد؛ این سخن را مستحسن دانست و صلت نیکو داد.» (ترجمان البلاغه، ۲۵) این که کسی ملک فرغانه را این اندازه بشناسد حکایت از آشنایی کامل او با زمان و مکان فرمانروایی او دارد. دیگر این که رادویانی از شاعرانی شاهد مثال آورده که در خراسان و فرارود می‌زیستند، در حالی که در آن زمان در دیگر جاهای قلمرو جهان ایرانی نیز شاعرانی ظهور کرده بودند که این نکته نشان از ناآگاهی او از ظهور این شاعران دارد. رادویانی در جایی از در بند بودن قراخان یاد می‌کند که شاعری با نام احمد منصور درباره‌اش این دو بیت را سرود: «آن کی تو را بند کرد و بنده‌ات را نیز - بندی کرده است نا پدید و پنهان / بند تو از آهن است و بند من از غم - بند تو بر پای و بند بنده‌ت بر جان». نوع گزارش رادویانی از رویداد به گونه‌ای است که فرض آشنایی او با آن محیط را محکم تر می‌کند. به هر روی، ترجمان البلاغه کهن ترین متن فارسی به جا مانده در فن بلاغت است. این که آیا پیش از آن نیز کتاب یا کتاب‌هایی در این باره نوشته شده یا نه به درستی روشن نیست، اما حتی اگر چنین باشد چیزی از اهمیت آن نمی‌کاهد، هر چند ممکن است این اهمیت بیشتر به دلیل فضل تقدم آن باشد. مؤلف در آغاز کتاب می‌نویسد: «چنین گویند محمد بن عمر الرادویانی که تصنیف‌ها بسیار دیدم مر انشایان هر روزگاری را اندر شرح بلاغت، و بیان حل صناعه، و آنچه از وی خیزد و به وی آمیزد، چون عروض و معرفت القاب و قوافی. همه به تازی دیدم...» از این دعوی مؤلف چنین بر می‌آید که او فضل تقدم را به خود می‌دهد، چه تمامی کتاب‌هایی که او در این زمینه دیده است به تازی بوده‌اند و او خود را نخستین کسی می‌داند که کتابی در فن بلاغت به فارسی نوشته است. البته این دعوی تا حدودی درست است، چنان‌که یاقوت می‌نویسد که رشید و طواط در نوشتن کتاب پرآوازه خود حدایق السحر و دقایق الشعر خواسته است کتابی پدید آورد بهتر و پرسودتر از ترجمان البلاغه. اما آیا آن کتابی که رشید، یاقوت و دولت‌شاه از آن یاد کرده‌اند همین ترجمان البلاغه است؟ دولت‌شاه که این کتاب را به فرخی منسوب کرده،

گلو تون^۲ نیز ترجمان‌الأشواق را در ۱۳۷۵ ش / ۱۹۹۶ به فرانسه ترجمه کرد (چکیده‌های ایران‌شناسی، ج ۲۰-۲۱، ص ۲۹۷-۲۹۸). گل‌بابا سعیدی ترجمان‌الأشواق چاپ نیکلسون را به فارسی ترجمه کرد و همراه با مقدمه و فهرست لغات و اصطلاحات در ۱۳۷۷ ش در تهران به چاپ رساند.

بر برخی از قصاید ترجمان‌الأشواق، از جمله قصیده دوم و بیستم، شروحنی نوشته شده است که نویسندگان آنها ناشناخته‌اند. سندویونی (متوفی ۱۰۳۱) نیز بیت چهارم از قصیده دوازدهم را شرح کرده است (یحیی، ص ۲۵).

منابع: ابن‌عربی، دیوان ترجمان‌الأشواق، چاپ عمر فاروق طباطبائی، بیروت ۱۹۹۷/۱۴۱۷؛ همو، ذخائر الاعلاق شرح ترجمان‌الأشواق، چاپ محمد عبدالرحمان کردی، قاهره ۱۳۸۸/۱۹۶۸؛ همو، الفتوحات المکیة، بیروت: دارصادر، [بی‌تا]؛ محسن جهانگیری، محیی‌الدین ابن‌عربی: چهره برجسته عرفان اسلامی، تهران ۱۳۷۵ ش؛ چکیده‌های ایران‌شناسی، [به کوشش شارل - هانری دوفوشه کورا]، ج ۲۰-۲۱، [ترجمه فارسی]، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۰ ش؛ حاجی خلیفه؛ کورکیس عؤاد، «فهرست مؤلفات محیی‌الدین بن‌عربی»، المجمع العلمی العربی، ج ۳۰ (جنازی الاولی ۱۳۷۴)؛ عثمان اسماعیل یحیی، مؤلفات ابن‌عربی: تاریخها و تصنیفها، ترجمة عن الفرنسية احمد محمد طیب، [مصر] ۱۴۱۳/۱۹۹۲؛

Ibn 'Arabī, *The Tarjumān al-ashwāq: a collection of mystical odes*, ed. and tr. by Reynold A. Nicholson, London 1978; Miguel Asin Palacios, *Islam and the Divine comedy*, translated and abridged by Harold Sutherland, Holland 1968.

(تقطیع ابیات ترجمان‌الأشواق را جلیل تجلیل برای استفاده در تألیف این مقاله انجام داده است.)

/ محسن جهانگیری /

ترجمان‌البلاغه، نخستین کتاب فارسی درباره فن بدیع

به معنای اخص و بلاغت به معنای اعم، متعلق به قرن پنجم. این کتاب نوشته محمد بن عمر رادویانی است. ذبیح‌الله صفا (ج ۱، ص ۴۳۷) آن را از جمله کتب معتبری می‌داند که بعد از تألیفات بهرامی سرخسی، از شاعران و استادان فن عروض در قرن پنجم، و یوسف عروضی، شاعر و عروضی قرن چهارم، و ابوالعلاء شوشتری، از شعراي عهد سامانی، به زبان فارسی در علم بلاغت نوشته شده است. اما آثار آنان در باره عروض است و رادویانی نخستین کتاب فارسی را در علم بدیع نوشته و خود او نیز به این نکته واقف بوده و تصریح کرده است (رادویانی، ص ۲). قرن‌ها تصور می‌شد که مؤلف ترجمان‌البلاغه فرخی

معروف اسپانیایی، همچنانکه ابن‌عربی کتاب ذخائرالاعلاق را در شرح ترجمان‌الأشواق نوشت تا تهمت شہوانیت را از خود رفع کند، دانته نیز در کتاب «ضیافت»^۱ که در شرح چهارده سروده عشقی خود نوشته، همین مقصود را دنبال کرده است. به نظر پالاسیوس، میان این دو کتاب از لحاظ مطالب و صناعات ادبی و نمادهای خیالی، آنچنان شباهتی وجود دارد که می‌توان اصول ادبی و زیربنای فکری آنها را یکسان دانست (همانجا).

قالب اشعار ابن‌عربی، به گفته خودش (فتوحات، ج ۳، ص ۱۲۹)، قصیده است. ترجمان‌الأشواق ۶۲ قصیده و ۵۹۹ بیت دارد. این قصاید در بحرهای مختلف سروده شده‌اند. بر اساس چاپ ۱۳۸۱ مطلع قصیده اول، دوم، ششم، شانزدهم، سی و یکم، سی و هشتم، چهل و سوم، در بحر رمل؛ قصیده سوم، هفتم، یازدهم، هجدهم، چهل و یکم در بحر بسط؛ قصیده نهم، دهم، نوزدهم، بیست و سوم، سی و یکم، سی و ششم در بحر کامل؛ قصیده بیستم، بیست و پنجم، بیست و ششم، بیست و هفتم، بیست و هشتم، بیست و نهم، سی و پنجم، چهل و ششم، چهل و هفتم، چهل و نهم، پنجاهم، پنجاه و هفتم، شصت و یکم در بحر رجز؛ قصیده چهاردهم، سی و چهارم، پنجاه و سوم، پنجاه و نهم، شصت و دوم، در بحر وافر؛ قصیده بیست و چهارم، سی و دوم، چهل و دوم، پنجاه و پنجم، شصت در بحر متقارب؛ قصیده چهل و هشتم در بحر سریع؛ قصیده بیست و یکم، چهل و یکم، چهل و پنجم در بحر خفیف و مطلع هفده قصیده باقی در بحر طویل است.

نسخه‌های خطی فراوانی از ترجمان‌الأشواق در کتابخانه‌ها و موزه‌های کشورهای اسلامی و غیراسلامی موجود است (یحیی، ص ۲۴۸-۲۴۹؛ عؤاد، ص ۵۱-۶۰).

ترجمان‌الأشواق چندین بار چاپ شده است، از جمله در بیروت در ۱۳۸۱ / ۱۹۶۱ با مقدمه‌ای کوتاه درباره شرح حال ابن‌عربی، در قاهره در ۱۳۸۸ / ۱۹۶۸ با تصحیح محمد عبدالرحمان نجم‌الدین کردی، مدرّس دانشکده زبان و ادب عربی جامع‌الازهر، همراه با ذخائرالاعلاق و رساله‌ای از ابن‌عربی به نام الامر المحکم المربوط فی مایلزم اهل طریق اللّه من المشروط، بار دیگر در بیروت در ۱۴۱۷ / ۱۹۹۷ با تصحیح و مقدمه دکتر عمر فاروق طباطبائی همراه با ذخائرالاعلاق.

رینولد نیکلسون^۳، برای اولین بار متن عربی ترجمان‌الأشواق را از روی سه نسخه خطی تصحیح و با ترجمه انگلیسی و خلاصه‌ای از ذخائرالاعلاق و مقدمه‌ای که بر کتاب نوشت، در ۱۳۲۹ / ۱۹۱۱ در لندن چاپ کرد. در ۱۳۵۷ ش / ۱۹۷۸ نیز همین کتاب با مقدمه مارتین لینگز در همانجا چاپ شد. مورس

1. Canvivia

2. R.A. Nicholson

3. Maurice Gloton

مَجَلَّة

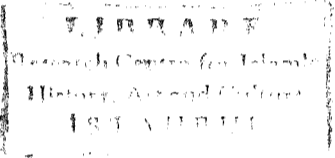
كَلِيَّة اللُّغَاتِ وَالتَّرْجُمَةِ

العدد التاسع

١٩٨٤

Faculty of Languages &
Translation Studies

1984

- ٨٤ -

الترجمة :

أنظر كرم الله وطفه
أنه لا يأخذك بتقصيرك
سيميل إليك آخر الأمر
الحق الذى قدر لك

وفى العربية :

(ما كان لك ليس لغيرك)

وأيضاً :

(اللى مكتوب على الجبين لازم تشوفه العين)

وأيضاً :

(نصيبك نصيبك ولو مش فى أيديك)

وأيضاً :

(أجرى يا بنى ادم جرى الوحوش ، وغير رزقك لم تحوش)

وصدق الله العظيم :

(وفى السماء رزقكم وما توعدون ، فورب السماء والأرض ،

أنه لحق ، مثل ما أنكم تنطقون) .

وأيضاً :

(لن نموت نفس حتى تستكمل رزقها)

ولعلك لاحظت ونحن نطوف بك فى رياض بعض الأمثال والحكم فى
الفارسية والعربية ، التى تؤكد وحدة التراث فى أقطار العالم الإسلامى ، أنها
تمثل لونا من ألوان الفن الشعبى ، وتستطيع أن تحكم عليه أنه فن أصيل ،
استمد أصالته من صدق العاطفة ، والهيام الفطرة ، وجدان الجماهير .

وأنت تعلم - بطبيعة الحال - أنها جم غزيرة ، تأخذ منا الصفحات

والصفحات :

ولذا ، لضيق المساحة المحدودة ، فسوف نتوقف ههنا ، ثم نعكف معا

على استكمالها واتمامها فى أبحاث آخر .

د/ يوسف صلاح الدين عبد السلام

أول كتاب فى البلاغة الفارسية

الف فى عصر عبد القاهر الجرجاني

دكتور محمد نور الدين عبد المنعم

فى الوقت الذى ظهر فيه أبو بكر عبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجاني
(م ٤٧١ هـ) ووضع نظريته علمى المعانى والبيان وضعا دقيقا فى كتابيه
الشهيرين « دلائل الاعجاز » و « أسرار البلاغة » ، ألف محمد بن عمر
الرادويانى كتاب « ترجمان البلاغة » ، وهو أول كتاب فى البلاغة الفارسية
وقد شرح فيه فنون البديع المعروفة فى عصره لدى أدباء الفارسية .

ونستطيع أن نقول ان علم البلاغة العربية كان قد وصل الى الذروة من
الازدهار والنضج فى القرن الخامس الهجرى على يد عبد القاهر وأمثاله ،
لكن التأليف بالفارسية فى هذا العلم لم يكن قد بدأ الا بهذا الكتاب الذى
أشرنا اليه آنفا .

وقد كان من المعروف منذ وقت قريب أن كتاب « حدائق السحر فى دقائق
الشعر » لرشيد الدين الوطواط (م ٥٧٣ هـ) هو أول كتاب فى البلاغة
الفارسية ، ولكن تغيرت هذه الفكرة منذ عثر الأستاذ أحمد أنش الأستاذ
بجامعة اسطنبول على نسخة مخطوطة من كتاب « ترجمان البلاغة » عام
١٩٤٨ م ، وذلك ضمن المخطوطات الموجودة فى مكتبة الفاتح باسطنبول ،
وتاريخ نسخها هو سنة ٥٠٧ هـ . وقام العالم المذكور بتصحيح هذه المخطوطة
وكتابة حواشى وتعليقات قيمة عليها ، ثم نشرها معهد الدراسات الشرقية
هناك سنة ١٩٤٩ م .

أما عن مؤلف هذا الكتاب ؛ فقد كان يظن لقرون مضت - منذ أوائل
القرن السابع أى عصر تأليف « معجم الأدياء » لياقوت وحتى ظهور
النسخة - أن ذلك الكتاب للشاعر الفارسى « الفرخى السيستانى » . وقد جاء
ذلك فى عبارة صريحة لياقوت إذ قال ان الوطواط ألف كتابه حدائق السحر
فى دقائق الشعر « وعارض به كتاب ترجمان البلاغة لفرخى الشاعر